

förklarande kraft. Hans berättelser visar också på en mycket stor spridning. Det finns dock några drag som, åtminstone intuitivt, ger föreställningar om uniformitet. (Förf. poängterar herrarnas behov av uniformitet. Bland annat "förvånas" han av att dagens industriledare, till skillnad från tidigare generationer, saknar skägg, och menar sig däri se ett uttryck för en för gruppen specifik och nutida uniformitet?)

Ett sådant drag är deras status som elit. Det hade varit på sin plats att få en belysning av de dramatiska processer som, på ett underliggande plan, utvecklar den kulturella mystik som artikuleringen av elit innebär. Man skulle vilja veta något om de symboler, de trossatser och den praxis som, för eliten själv, manifesterar deras roll och legitimitet. Abner Cohen uttrycker det så här: "To carry out its universalistic function, i.e. its service to the public, an elite is forced to organize itself particularistically, to keep itself in existence, and enhance its image. Conversely, an initially particularistic elite is forced to seek legitimacy for its high status by assuming universalistic functions" (*The politics of elite culture* 1981).

En elit skapas i ett dialektiskt förhållande. Elitens föreställning om sig själv skapas inte bara av eliten. Kravet på förverkligande är måhända det som formar de berättelser förf. fångar. Man skulle kunna argumentera för behovet av att studera institutionaliserade föreställningar om den industriella eliten och hur institutionaliseringen kommer till uttryck i elitens presentation av sig själv och i deras handlande. Därmed inte sagt att Lindqvists studie är mindre intressant, det gör bara att hans analyser också borde riktas mot våra föreställningar om eliten, deras föreställningar om våra föreställningar om dem etc.

Ett annat drag är den situation de befinner sig i, t.ex. den makt de har och de resurser som står till deras förfogande. Jag saknar en mera ingående analys av pengarnas inflytande på dessa herrar och därmed också hur pengarna formar herrarnas syn på världen och på deras plats i den. Jag undrar helt enkelt hur denna elits tillgång till resurser kommer till uttryck i deras konsumtion, bostad, val av utbildning, politisk tillhörighet etc. Om den industriella elitens formerande krafter inte primärt går att finna i deras sociala och ekonomiska bakgrund måste den finnas i ett senare tillkommande medlemskap i en elit. Personligen tror jag dock det är ett misstag att inte söka dessa herrars ursprung i en ekonomisk och social överklass. Att utesluta deras formella utbildningsbakgrund är också ett misstag. Det finns

sannolikt mycket att lära sig av ett besök på Riddarhuset – eller varför inte ett besök vid Sigtuna eller Lundsberg?

Stein Kleppesø, Lund

Sten Hagander: *Gärsgår'n i vårt landskap. Hantverk–Historia–Handledning*. Utbildningsgruppen förlag, Södertälje 1995. 201 s., ill. ISBN 91-630-3822-6.

Med boken *Gärsgår'n i våra landskap* har Sten Hagander gjort en berömvärd insats främst genom att han häri publicerat en utmärkt och pedagogiskt riktig bygghandledning och beskrivning för nyuppsättning av trädgårdesgård åtföljd av professionellt ritade teckningar, moment för moment. Dessa delar av boken är oundgängliga för var och en som tänker sig att bygga eller reparera en trädgårdesgård – rent privat eller i någon antikvarisk myndighets regi. Förf. skriver själv i inledningen att hans ambition med "delarna *Byggbeskrivning* och *Bygghandledning* ska ge stöd till dem som vill slå vakt om den äldre kulturen och som behöver göra beräkningar och kalkyler". En ambition som han i dessa delar lever upp till och bitvis överträffar.

Den typgärdesgård som beskrivs baseras på förf.s egna praktiska erfarenheter och mätningar. Dessutom baserar han sig på egna sammanställningar av svaren på Dialekt- och folkminnesarkivens frågelista nr 15, från år 1928. Typgärdesgården skall så långt möjligt efterlikna de trädgårdesgårdar som var vanligast förekommande i slutet av 1800-talet, innan järnträdens införande, med ett normerande ursprung i 1815 års Kungliga brev som bl.a. föreskriver en gärdesgård som är "tät och fast, minst två alnar hög och med högst två alnars mellanrum mellan varje störpar".

Den av förf. beskrivna typgärdesgården är en s.k. långgärdesgård enligt frågelistans terminologi; även kallad den moderna uppsvenska gärdesgården enligt äldre etnologisk nomenklatur. Långgärdesgården har fått sitt namn av att lutningslinjen, den tänkta linjen vilken gärdslet passerar från hägnets högsta punkt diagonalt ner till markplan och botten av gärdesgården, är utdragen och passerar minst fem störpar innan den når botten av konstruktionen. Detta skiljer den ifrån s.k. kortgärdesgårdar där lutningslinjen är brantare och passerar minst tre störpar. En typ av gärdesgård som var vanlig i landets södra delar.

Avsnitten *Byggbeskrivning* och *Bygghandledning*

redogör för hägnadsarbetet, moment för moment, från materialanskaffning till färdigställd gårdesgård. Varje beskrivet delmoment åtföljs i texten av en avslutande kommentar. Under denna rubrik redogörs för regionalt förekommande avvikelser från det redovisade delmomentet i typgårdesgårdens konstruktion; allt från dialektala skillnader i benämningen på de i gårdesgården ingående delarna, vilket trädslag som föredrogs för en viss konstruktionsdetalj m.m.

I avsnittet *Ordlista, material m.m.* sammanfattas synonyma grundtermer för gårdesgård, gårdsel (gårdsle), stör och stötta samt vidja, hank m.m. i tabellform till sina geografiska utbredningsområden, materialval och språkliga variationer. Förf. baserar dessa tabeller på sammanställningar från först och främst frågelista 15 men även från Nordiska museets frågelista 144 av år 1944. Här som på andra ställen i boken, uppmanas läsaren att själv komplettera och korrigerar ordlistorna/tabellerna utifrån egen erfarenhet eller egenhändigt utförda intervjuer. Till hjälp för detta finns hela frågelista 15 och 144 avtryckta i boken.

Jag har med de ovan anförda styckena velat peka på de enligt min mening mycket läsvärda delarna i Haganders bok, vilka omfattar litet drygt hälften av volymen. Det material som låter sig sammanfattas under den tredje underrubriken *Historia* känns mer splittrat.

Förf. önskar tidfästa ”den princip för byggande (av gårdesgård, min anm.) med i marken nedsatta stolpar/stör och vid dessa genom flätning eller på annat sätt anbragta stammar, grenar, stänger”. Därvidlag hamnar han någonstans i yngre stenålder, ett mer säkert daterat ursprung 400–600 e.Kr. samt ytterligare ett nedslag i tidig medeltid där byggnadsprincipen fastslås i landskapslagarna. Ingen djupare analys görs utöver detta. Förf. skiljer exempelvis inte i sin historieskiss på *flätgärdesgårdar* och *hankgärdesgårdar* utan låter de flesta trähägnader innefattas av principen. Härefter går diskussionen in på den ”moderna” gårdesgården och 1800-talet. Den prefabricerade *hankens* försvinnande och den gradvisa övergången till *vidja* omnämnes. Med vidja kunde man nämligen bygga en glesare, mindre virkeskrävande, gårdesgård i och med att det gick att stapla gårdslen mer ”ekonomiskt” när vidja användes. År 1857 skedde en stor juridisk förändring. Den som ägde betande djur blev nu tvungen att stå för hägnaden och inte som förut den som hade odlad jord. Hädanefter skulle man stänga inne djuren istället för att hålla dem ute.

Underrubriken *Historia* motsvarar ungefär tio sidor

i boken. Förf. har tappat en del mycket viktiga aspekter under resans gång. En diskussion i vilken ekonomi eller samhällstyp gårdesgården har fungerat under olika tidsperioder saknas helt. Inga direkta kopplingar görs till om jordbruket är inriktat på spannmålsodling eller boskapsskötsel. Ingen hänsyn är tagen till om boskapen vallades i regelrätta fäbodsystem eller fick s.a.s. sköta sig själv på utmarken, i en hage e.d. Vad gäller uppgifterna om hur mycket hägnad som krävdes för 1800-talets jordbruk finns inte källan redovisad. Personligen är jag övertygad om att man genom studier av och uppmätningar i äldre historiska kartor skulle kunna precisera siffrorna högst avsevärt och även ge dem ett regionalt närmevärde, både i tiden och rummet.

Den kanske mest intressanta aspekten att gårdesgårdarna utöver sitt rent funktionella syfte även sammanband och framförallt tvingade fram ett samarbete mellan byalagets medlemmar, men också mellan bygdelag framkommer inte alls i förf.s text annat än i raden ”vid gårdsgårdar bildades ofta kommunikationsleder mellan gårdar och byar, vid grindar och stättor platser för möten och avsked, lek och dans”. Det kan t.o.m. ha varit så att samarbetet kring hägnaderna är en av de viktigaste orsakerna till att byalaget som institution kom att bestå oförändrat under så pass lång tid, från tidig medeltid till laga skiftets genomförande. När den tidigmedeltida byn väl omarronderat sin mark låstes nämligen mycket av den pågående markanvändningen till fixa punkter inom byns territorium åtskilda av gemensamma hägnader.

Gårdesgården och dess förhållande till landskapet är också en aspekt som Hagander går över med hartassen. Gårdesgårdarna har enligt förf. ”utgjort viktiga linjelement i landskapet och samtidigt markerat gränser för ägande och administration” och att den vidare ”inramade de med idogt arbete uppodlade markerna, följde naturens mönster över ångar och hagmark och förskönade därmed faktiskt landskapet”. Av bokens titel kunde man förvänta sig en litet fylligare utredning än dessa rader. Hägnaderna utgjorde ju rent praktiskt även gräns för olika hävdformer, vilket satt sina spår på framförallt florans fältskikt. Möjligt är också att vissa insektsarters och lavars behov av död ved i någon mån kunde tillgodoses genom gårdesgårdarnas utbredning i det under 1800-talet ofta skogfattiga landskapet i landets södra och mellersta delar, vilket också förf. tar upp.

Övriga delar av boken består av utdrag ur frågelistornas uppteckningar, utdrag ur Landskapslagarnas texter i ämnet samt en del självbiografiska anekdoter med

anknytning till gärdesgårdar eller uppsättandet av dylika. Enligt min mening hade hela boken tjänat på om dessa delar strukits ned. Detta hade i vart fall fått innehåll och titel att bli mer samstämmiga.

Örjan Kardell, Uppsala

Maj Nodermann: *Bonadsmåleri i Norden. Från medeltid till Vasatid*. Nordiska museets förlag, Stockholm 1997. 287 s., ill. ISBN 91-7108-417-7.

I augusti månad 1964 påträffades på Hans Ersgården i Alfta socken i Hälsingland ett rikt och märkligt fynd av äldre målningar. I trossbotten i övervåningen i en parstuga påträffades sammanlagt ca 80 m² målade väggbonader, sönderklippta och åter sammansydda. Vävstyckena hade lagts dit för att förhindra att trossbottenfyllningen av linagnar, s.k. ”skakungar” föll ner i bottenvåningen.

Detta märkliga Alftafynd utgör en viktig del i Maj Nodermanns publikation *Bonadsmåleri i Norden. Från medeltid till Vasatid*. Fram till nu har vi saknat en samlad framställning av detta äldsta, nordiska bonadsmåleri.

Hon inleder med en presentation av samtliga nu kända målningar på nordiskt område, sammanlagt 84 stycken, flertalet svenska. Alla avbildade, visserligen bara i frimärksstora bilder. Det inledningsvis nämnda Alftafyndet utgör tillsammans med Ryngestadsfyndet från Norge tyngdpunkten i det bevarade materialet. Denna bildpresentation av samtliga målningar har kompletterats med ett kronologiskt register över arkivaliska och litterära belägg på nordiskt område.

Förf. tar i ett särskilt intressant avsnitt upp frågan om den geografiska och sociala fördelningen av det bevarade beståndet av bonader.

Medlemmarna av Vasaätten spelade en mycket betydelsefull roll genom att i sina slott och kungsgårdar såväl på svenskt som finskt område införa och använda textilier och bonader. De kungliga fatbursinventarierna ger en mycket detaljerad kunskap om hur renässansens olika krav uppfylldes. Man kunde där se hur de gammaltestamentliga bildframställningarna i viss mån kom att undanträngas av den antika världens Dygder och Laster.

Förhållandena i stormännens gårdar och hus uppvisade vissa likheter med förhållandena i de kungliga

bostäderna men med en viss fördröjning. Island var i viss mån undantaget eftersom det där saknades en grupp av stormän.

Kloster och kyrkor var viktiga uppdragsgivare. Självfallet i hög grad domkyrkorna och i mindre grad landsförsamlingarna. Även här skiljer de isländska kyrkorna ut sig eftersom de var privatägda och väl dokumenterade.

I det avsnitt där olika bonader granskas visar förf. att prästerna var storbeställare av konstnärlig inredning till sina prästgårdar. Här är inventarieförteckningar som gjordes upp vid byte av innehavare av tjänster utomordentliga källor. Detta gäller främst förhållandena i Sverige. För exempelvis Norge och Finland är belägen relativt få.

Hur förhållandena var hos den största befolkningsgruppen – bönderna – under medeltid och fram över Vasatid har vi jämförelsevis lite kunskap om. De lämnade ju inte efter sig skrivna dokument. Men vi kan anta att det förekom enstaka bonader i allmogemiljö.

Stor del av boken upptas av en presentation av bonadernas skilda motiv. Maj Nodermann lägger ner stor energi och idérikedom på att söka förlagor och belägga stilmässiga sammanhang och påverkan.

Jämförelsevis stor del av de bevarade och i boken presenterade bonaderna har anknytning till Hälsingland utan att ursprungligen ha varit avsedda för detta landskap.

Särskild uppmärksamhet ägnar förf. åt att gå igenom den storslagna skildringen av Jesu liv: födelsen, korsfästelsen, uppståndelsen och pingstundret samt ytterligare ett bildfält som är svårtydligt. Här visar förf. stor kunskap och förtrogenhet med materialet vid presentationen av de skilda motiven och förlagorna. Bl.a. visar hon att framställningen av födelsemotivet är gjord i enlighet med Heliga Birgittas uppenbarelse i födelsegrottan i samband med hennes pilgrimsresa 1371 till det Heliga landet. Detta motiv fick stor spridning på bl.a. mässkläder och altarskåp t.o.m. ända upp till mellersta Norrland. Detta var enligt förf. inte märkligt eftersom det fanns rika kontakter prästerna emellan i det väldiga ärkestiftet. Hon har även visat att dessa figurframställningar kompletteras med ”underdräkt”, en målad underbård elegant gjord med schablonmönster.

En annan svit i Alftafyndet är Historien om drottning Ester framställd i tre moment: Drottning Ester knäfaller inför Konungen, Mordokais triumf samt undertecknandet av ett dekret. Berättelsen går ursprungligen tillbaka på en berättelse ur Esters bok. ”Den är ingen